

وضعیت حقوقی طفل متولد از لقاح مصنوعی

محمد روشن*

چکیده:

این مقاله به بررسی فقهی و حقوقی ابعاد مختلف تلقیح مصنوعی خارج از رحم با اسپرم شوهر و اجنبی می-پردازد. تلقیح مصنوعی با نطفه شوهر، امروزه مشکل حقوقی و شرعی ندارد و از لحاظ نسب، آثار و تبعات متفرع برآن، مشکلی ایجاد نمی‌کند. بچه‌ای که این‌گونه متولد می‌شود، متعلق به زن و شوهر است و همه آثار مربوط به نسب صحیح و مشروع را در بر می‌گیرد. عمل مزبور علی‌الاصول فاقد جنبه کیفری و ماهیت جرم و حرمت شرعی است مگر اینکه در طریق اعمال این روش، عمل حرام و یا احیاناً جرم صورت گیرد که فقط همان عمل، جرم یا حرام است و تأثیری در صحت عمل ندارد. فقهای بسیاری اصل تلقیح را عملی جایز دانسته و برای نزدیکی قائل به موضوعیت برای مشروعیت طفل نمی‌باشند. بین حقوق‌دانان نیز نظر مخالفی مشاهده نمی‌شود. با توجه به قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور،^(۱) جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از طی تشریفات مندرج در آن قابل انتقال به رحم زانی است که پس از ازدواج و انجام معاینات پزشکی ناباروری آنها مسلم شده است. لیکن چنانچه صرفاً از اسپرم مرد اجنبی استفاده شود قانون‌گذار در این خصوص ساکت است. از این رو به استناد اصل ۱۶۷ قانون اساسی بایستی به فتاوی معتبر و آرای فقها مراجعه کرد. مضافاً آنکه در ماده ۱۱۶۷ قانون مدنی زنا استثناء شده است، با توجه به اصل تعمیم به قدر متیقن و تفسیر مضیق نمی‌توان موارد A.I.D را استثناء نمود. پس باید گفت نسب طفل متولد از A.I.D قانونی است.

کلید واژه‌ها: تلقیح مصنوعی، رحم، جنین، تخمک، اسپرم.

* حقوقدان، استادیار پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی، «تهران، اوین، دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشکده خانواده»

مقدمه

«تلقیح در لغت به معنای باردار کردن و لقاح به معنای باردار شدن است و تلقیح مصنوعی در اصطلاح عبارت از این است که زن را با وسایل مصنوعی و بدون اینکه نزدیکی صورت گیرد آبستن کنند»^(۱) (صفائی، ۱۳۷۶).

انواع روش‌های تلقیح مصنوعی شامل: IUI تلقیح مصنوعی داخل رحم؛ GIFT انتقال تخمک؛ ZIFT انتقال زایگوت؛ IVF-ET باروری آزمایشگاهی؛ انتقال رویان است (موسوی، ۱۳۸۲).

تلقیح مصنوعی برای نخستین بار در سال ۱۷۶۵ به منظور اصلاح نژاد و تکثیر نسل حیوانات، توسط یک دانشمند آلمانی به نام Iud wig Jacobin بر روی ماهی‌ها انجام شد، متعاقب آن برای تولیدمثل انسان نیز مورد آزمایش قرار گرفت و در برخی کشورها مانند آمریکا معمول گردید (صفائی، ۱۳۷۶).

با پیشرفت علم و استفاده از تکنیک‌های برتر، نخستین نوزاد آزمایشگاهی به نام «لویی براون» در ۱۹۸۷ در لندن با تلاش دکتر استپتو و همکارانش به دنیا آمد (رمضان‌زاده، ۱۳۷۷).

پس از آن در سال ۱۹۸۸ یعنی یک سال پس از این موفقیت در کشور انگلستان ۹۵۶ کودک از طریق باروری خارج از رحم (I.V.F) متولد شدند. در ایالات متحده آمریکا بیش از ۴۰۰۰۰ سیکل ART انجام گرفت که منجر به ۸۷۴۱ وضع حمل شد، ۵۱۰۳ مورد آنها از طریق I.V.F بود (جعفرزاده، ۱۳۷۸).

تاریخچه قانون‌گذاری

در کشورهای جهان سوم که اغلب کشورهای اسلامی نیز در این زمره قرار دارند قانون و مقررات خاصی تدوین نشده است.

جمهوری اسلامی ایران با تدوین قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور (مصوب ۱۳۸۲/۴/۲۹) قانونی را در پنج ماده به تصویب رسانیده که تنها یک روش از روش‌های موجود را به تصریح تجویز کرده است:

ماده ۱: به موجب این قانون کلیه مراکز تخصصی درمان ناباروری ذیصلاح مجاز خواهند بود، با رعایت ضوابط شرعی و شرایط مندرج در این قانون، نسبت به انتقال جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از موافقت کتبی زوجین صاحب جنین به رحم زانی که پس از ازدواج و انجام اقدامات پزشکی ناباروری آنها (هر یک به تنهایی یا هر دو) به اثبات رسیده اقدام نمایند.

ماده ۲: تقاضای دریافت جنین اهدایی باید مشترکاً از طرف زن و شوهر تنظیم و تسلیم دادگاه شود و دادگاه، در صورت احراز شرایط ذیل مجوز دریافت جنین را صادر می‌کند:

الف- زوجین بنا به گواهی معتبر پزشکی، امکان بچه‌دار شدن نداشته باشند و زوجه استعداد دریافت جنین را داشته باشد،

ب - زوجین دارای صلاحیت اخلاقی باشند،

- ج - هیچ یک از زوجین محجور نباشند،
- د- هیچ یک از زوجین مبتلا به بیماری‌های صعب‌العلاج نباشند،
- ه - هیچ یک از زوجین معتاد به مواد مخدر نباشند،
- و - زوجین بایستی تابعیت جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.
- ماده ۳: وظایف و تکالیف زوجین گیرنده جنین و طفل متولدشده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر وظایف و تکالیف اولاد و پدر و مادر است.
- ماده ۴: بررسی صلاحیت زوجین متقاضی در محاکم خانواده، خارج از نوبت و بدون رعایت تشریفات آیین دادرسی مدنی صورت خواهد گرفت و عدم تأیید صلاحیت زوجین، قابل تجدیدنظر می‌باشد.
- ماده ۵: آیین‌نامه اجرایی این قانون ظرف مدت سه ماه توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با همکاری وزارت دادگستری تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
- در شورای مجمع فقهی سازمان کنفرانس اسلامی، نمایندگی فقهی کشورهای عضو، دیدگاه‌های شرعی خود را طی مصوبه‌ای در سال ۱۳۶۵ (۱۹۸۶) پیرامون صور متعدد باروری‌های مصنوعی بیان کردند، لیکن این امر خلأ قانونی کشورها را پر نمی‌نماید. به عنوان نمونه در کشور مصر، هیئت مشاوره اسلامی در سال ۱۹۸۰ و شورای اتحاد اسلامی در سال ۱۹۸۵ نظرات فقهی خویش را به دولت مصر اعلام کردند، ولی تاکنون این کشور نظرات مزبور را به صورت قانون منعکس ننموده است (همان منبع).
- در کشورهایی که دارای مقررات خاص و نسبتاً جامعی می‌باشند نیز قوانین مربوط به تلقیح مصنوعی به مرور زمان تدوین شد:
- در قانون بهداشت عمومی در کشور فرانسه (مصوب ۲۹ ژوئیه ۱۹۹۴) مقررات جامعی در مورد تلقیح مصنوعی وضع شد. این مقررات ذیل دو فصل با عناوین «کمک پزشکی به حاملگی» و «مقررات ویژه مربوط به اعطا و استفاده از نطفه» با افزودن مواد ۱۹-۳۱۱ و ۲۰-۳۱۱، نسب ناشی از لقاح مصنوعی تحت شرایط مقررات مربوط به بهداشت عمومی، قانونی شناخته شد. در انگلستان سال ۱۹۹۰ قانون جامعی تحت عنوان قانون جنین‌شناسی و تلقیح انسانی به تصویب رسید. در سوئد قانون باروری در سال ۱۹۸۴ به تصویب مجلس قانون‌گذاری رسید.
- در روسیه با اصلاح قانون خانواده در سال ۱۹۶۸ این امر قانونی شد. در استرالیا با اصلاح قانون خانواده مصوب ۱۹۸۴ این امر قانونی شد، ولی همسر زن عنوان پدر را نمی‌گیرد و بچه از نظر قانون بدون پدر تلقی می‌گردد. در کانادا، بنابر توصیه کمیسیون اصلاح قوانین در سال ۱۹۸۵ پیشنهاد شد که مراجع قانون‌گذاری ایالت‌های کبک و یوکون قوانینی را در خصوص تلقیح مصنوعی وضع نمایند.
- در ایالات متحده آمریکا، حداقل ۳۴ ایالت قوانینی را در خصوص بعضی از حقوق و مسئولیت‌های اهداکننده اسپرم به تصویب رساندند؛ به‌نظر نمی‌رسد که هیچ ایالتی یک قانون جامع و کامل در مورد A.I.D داشته باشد و یا قانون یک ایالت را بتوان به عنوان نمونه و مدل قانون‌گذاری در مورد A.I.D

در نظر گرفت (نایب‌زاده، ۱۳۸۰). در کشورهای اتریش، آلمان، نروژ، دانمارک، هلند، بلژیک، پرتغال، یونان، فنلاند اقدام به تصویب قوانین خاص در خصوص تلقیح مصنوعی نموده، به موجب آن مسائل ناشی از به-کارگیری این تکنیک‌ها را از جهات تخصصی و حقوقی تنظیم کرده‌اند. در مجموع بررسی‌ها نشان می‌دهد که قانون‌گذاری در این زمینه از اواخر دهه هفتاد میلادی آغاز شده است (موسوی جمالی، ۱۳۸۲).

بررسی فقهی

به علت اختلالات در نعوظ، بیماری‌های مربوط به انزال، مقاربتی و یا علل دیگر، مرد قادر به تولید اسپرم سالم بوده، لیکن امکان انتقال آن به مهبل نمی‌باشد یا به دلیل اشکالاتی که در ساختمان مهبل یا رحم زن وجود دارد، لقاح طبیعی از راه مواقع ممکن نبوده و باید به وسیله ابزار پزشکی و در آزمایشگاه لقاح مصنوعی انجام پذیرد.

فقه‌ها نظرات متفاوتی را در این خصوص ابراز داشته‌اند که برخی از ایشان به دلیل مقدمات حرام از جمله انتقال توسط غیر شوهر قائل به حرمت شده‌اند. آرای ایشان در دو دسته قائلین به جواز و حرمت (فارغ از خصیصه مذکور) تقسیم شده است:

قائلین به جواز لقاح مصنوعی با اسپرم شوهر

امام خمینی (ره): تلقیح به وسیله نطفه مرد برای زوجه‌اش جایز است ولیکن لازم است از مقدمات حرام احتراز گردد مانند آنکه اجنبی عمل جایگزینی را انجام و یا آنکه تلقیح مستلزم نگاه کردن به جایی شود که نگاه او بر آنجا جایز نیست. پس در صورتی که نطفه به شکل حلال خارج شده و زوج آن را به زوجه خود تلقیح نماید و سپس فرزندی متولد شود این فرزند، ولد مشروع آن دو است و مانند تولد از جماع است. اما اگر تلقیح از نطفه مرد به طریق حرام انجام پذیرد مثل آنکه اجنبی لقاح را انجام دهد یا آنکه منی به شکل حرامی از مرد اخذ گردد این فرزند، فرزند آن دو است اگر چه ایشان مرتکب عمل حرامی شده‌اند (موسوی خمینی، ۱۳۶۳).

آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خوئی: تلقیح زن به نطفه شوهرش جایز است؛ ولی اگر عمل توسط غیرشوهر انجام شود و در اثر آن مس یا نظر به آلت تناسلی زن لازم آید، جایز نخواهد بود (خوئی، سال؟).

مرحوم آیت الله العظمی گلپایگانی: مستفاد از ادله شرعی، نطفه مرد در رحم حلیله خود قرار بگیرد جایز است و اولاد ملحق به مرد و حلیله است و توارث از طرفین ثابت است (امامی، ۱۳۴۹).

در پاسخ به دو سؤال: آیا اصولاً تلقیح مصنوعی شرعاً عملی مباح و مجاز است یا اقدامی حرام خواهد بود؟ و تلقیح نطفه یا اسپرم زوج در رحم زوجه از طریق شوهر یا پزشک معالج جایز است یا خیر؟ آیات عظام به این شرح اظهار نظر نموده‌اند:

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ محمدتقی بهجت: فی نفسه خلاف احتیاط است اگرچه اظهار جواز آن است؛ فی نفسه مانع ندارد و از لمس و نظر حرام اجتناب لازم است .

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ جواد تبریزی: تلقیح نطفه یا اسپرم خصوص زوج در رحم زوجه توسط خصوص شوهر جایز است در غیر این صورت از موارد سؤال جایز نیست.

آیت‌الله‌العظمی حاج سیدعلی سیستانی: اگر منظور تلقیح منی زوج در رحم زوجه باشد فی حد ذاته جایز است، ولی چون معمولاً مستلزم نگاه یا لمس نامشروع است فقط در صورتی مجاز خواهد بود که ضرورت باشد مثلاً راهی دیگر که بر آن متوقف نباشد برای آنها میسر نباشد.

آیت‌الله‌العظمی حاج سیدمحمد شیرازی: اگر در ضمن حرامی نباشد حرام نیست؛ از طریق شوهر جایز است و از غیر آن در صورت ضرورت جایز است.

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی: تلقیح مصنوعی بین اسپرم و اوول برای قرار دادن در رحم همسر شرعی صاحب اسپرم فی نفسه اشکالی ندارد. از طریق شوهر مانعی ندارد و از طریق غیر شوهر اگر مستلزم لمس و نظر به بدن نامحرم و یا نگاه به عورت هم جنس باشد جایز نیست.

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی: تلقیح نطفه شوهر در رحم همسرش توسط خود شوهر مانعی ندارد ولی توسط دکتر بیگانه جایز نیست مگر در صورت ضرورت.

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ حسینعلی منتظری: تحصیل نطفه زوج از طریق استمناء حرام است و تصدی پزشک نامحرم نیز جایز نیست مگر اینکه محرومیت زوجین از فرزند به مرحله اختلال روحی و مرض عصبی شدید و عسر و حرج رسیده باشد و معالجه آنان منحصر در تصدی اجنبی باشد. آنچه بی‌اشکال است تحصیل نطفه زوج از راه ملاعبه با زوجه خود و سپس تلقیح آن به تصدی خود زوج می‌باشد.

آیت‌الله سیدعلی حسینی‌خامنه: مورد اول، فی‌نفسه جایز است. مورد دوم، فی‌نفسه مانع ندارد (صمدی اهری، ۱۳۸۲).

آیت‌الله‌شیخ‌یوسف صانعی: باردار نمودن مصنوعی زن به نطفه شوهر جایز است. البته باید از مقدمات حرام پرهیز شود، مثل آنکه تلقیح‌کننده نامحرم نباشد (صانعی، ۱۳۷۸).

قائلین به حرمت لقاح مصنوعی با اسپرم شوهر

برخی از فقهای امامیه قائل به مدخلیت جماع برای حلیت لقاح بوده و از آن جایی که لقاح مصنوعی فاقد این ویژگی است آن را جایز ندانسته‌اند. مرحوم آیت‌الله‌العظمی بروجردی و میلانی معتقدند تلقیح مصنوعی جایز نیست (امامی، ۱۳۴۹). عمده دلیل ایشان آیات ۳۰ سوره نور و ۴ سوره مؤمنون است. لیکن در پاسخ به این استدلال باید گفت احکام صادره بنابر تغلیب و دلالت بر منع نزدیکی و مباشرت با غیر همسر است.

بررسی حقوقی

هرگاه شوهر نتواند با زن نزدیکی نموده، از طریق عادی صاحب فرزند شود لیکن عقیم نبوده و نطفه-اش دارای ماده حیاتی باشد می‌تواند تلقیح مصنوعی با نطفه شوهر انجام شود و از این طریق طفلی به دنیا آید. این طفل بی‌شک ملحق به شوهر (صاحب نطفه) و زن (مادر) خواهد بود و نسب او باید مشروع تلقی شود زیرا کلیه شرایط نسب قانونی و مشروع در اینجا وجود دارد و مانعی برای الحاق طفل به پدر و مادر طبیعی خود نیست. به تعبیر دیگر، برای الحاق طفل به پدر و مادر خصوصیتی در نزدیکی نیست و اگر قانون‌گذار در مواد ۱۱۸۵ و ۱۱۵۹ (ق.م.) از نزدیکی سخن گفته، به اعتبار این است که معمولاً عمل مزبور موجب انعقاد نطفه می‌شود. پس هرگاه نطفه شوهر با وسیله‌ای جز نزدیکی وارد رحم زن شود و از ترکیب اسپرم شوهر با تخمک زن فرزندی پدید آید، ملحق به صاحب نطفه و مادر است (صفائی، ۱۳۷۶).

به‌طور کلی عرف طفل را فرزند صاحب نطفه می‌شناسد و بین او و طرفین نطفه رابطه نسب برقرار می‌نماید، خواه انتقال نطفه مرد به رحم زن از راه طبیعی باشد یا از طریق مصنوعی (حتی در مورد زنا هم عرف طفل را به صاحب نطفه ملحق می‌کند، در نهایت قانون در اینجا نظر عرف را رعایت نکرده است)، نیز ماده‌ای وجود ندارد که نظر عرف را در این مسئله انکار نموده باشد. در این مورد رابطه نسب بین طفل و زوجین صاحب نطفه برقرار می‌گردد و طفل ملحق به آن دو می‌باشد (شهیدی، ۱۳۷۸).

در بررسی مواد ۱۱۵۸، ۱۱۵۹ و ۱۱۶۰ (ق.م.) قید نزدیکی به عنوان فرد شایع تلقی شده، قانون‌گذار در مقام بیان حصر رابطه مشروع به آمیزش نداشته است (همان منبع). طفل متولد شده طفل قانونی است، تمامی شرایط لازم را برای نسب قانونی دارا می‌باشد. تفاوتی که لقاح مصنوعی با موارد عادی دارد آن است که در لقاح مصنوعی، طفل به وسیله طبیعی یعنی «نزدیکی زن و شوهر» به وجود نیامده است؛ این امر تأثیری در نسب قانونی ندارد زیرا قانون نزدیکی را شرط نسب قانونی قرار نداده و به همین جهت است که طفل متولد از تفخیز زن و شوهر منتسب به پدر و مادر می‌باشد (امامی، ۱۳۴۳).

یکی دیگر از اساتید حقوق با طرح پرسش نقش مقاربت و نزدیکی و دخالت آن در پیدایش نسب معتقد است: باتوجه به پاره‌ای از مواد قانون مدنی، همچون مواد ۱۱۵۸، ۱۱۶۰، ۱۱۵۹ و غیره که در آن کلمه نزدیکی به‌کار رفته است، می‌توان چنین استنباط نمود که قانون‌گذار خصوصیت دیگری را نظیر انجام رابطه جنسی بین زن و مرد (نزدیکی) برای پیدایش نسب شرط دانسته است بنابراین در لقاح مصنوعی نمی‌توان حکم بر نسب نمود، زیرا نزدیکی انجام نشده است.

در پاسخ باید گفت اولاً کلمه نزدیکی به عنوان فرد شایع و مصداق معمول بیان شده، قانون‌گذار در مقام بیان این نکته نبوده است که ایجاد نسب منحصر به آمیزش و نزدیکی است. ثانیاً، در مواردی که تفخیز یا مساحقه سبب پیدایش اولاد شود، شرع حکم به نسب داده و طفل مولود را به صاحب نطفه ملحق دانسته است (صفار، ۱۳۸۳).

یکی از اساتید حقوق در این خصوص با بیان نظر فقهی گفته است: تلقیح مصنوعی با نطفه شوهر، امروزه مشکل حقوقی و شرعی ندارد. از لحاظ نسب و آثار و تبعات متفرع بر آن مشکلی ایجاد نمی‌کند، بچه‌ای که به این ترتیب پدید می‌آید متعلق به زن و شوهر است و همه آثار مربوط به نسب صحیح و مشروع را داراست. عمل مزبور علی‌الاصول فاقد جنبه کیفری و ماهیت جرم و حرمت شرعی است، مگر اینکه در طریق اعمال این روش، عمل حرام و یا احیاناً جرم صورت گیرد که فقط همان عمل، جرم یا حرام است و تأثیری در اصل صحت عمل ندارد (مهرپور، ۱۳۷۶).

با عنایت به بررسی فقهی و حقوقی که در موضوع لقاح مصنوعی با اسپرم شوهر صورت گرفت مشخص شد: فقهای بسیاری اصل تلقیح را عملی جایز دانسته و نزدیکی، عاملی برای مشروعیت طفل نبوده، لذا فرزند متولد از تفخیز ولد مشروع می‌باشد و در حقوق موضوعه اگرچه قانون در خصوص آن ساکت است، ولی مبنای آن مشروعیت فرزند حاصل از لقاح مصنوعی است و بین حقوق‌دانان نظر مخالفی مشاهده نمی‌شود.

بررسی تلقیح مصنوعی با اسپرم اجنبی

به علت آنکه اسپرم فاقد قدرت باروری است اوول با اسپرم مرد اجنبی تلقیح می‌گردد که این نوع لقاح را A.I.D می‌گویند که به روش I.V.F انجام می‌پذیرد. این روش از ابتدای پیدایش، با مخالفت‌های جدی روبه‌رو بوده است تا جایی که برخی آن را از مصادیق زنا دانسته و حتی در سال ۱۹۲۱ م. دادگاهی در کانادا آن را زنا تلقی نمود (همان منبع).

کلیسای کاتولیک نیز به شدت این عمل را رد کرده و آن را غیراخلاقی اعلام نموده است. این آرا کم‌کم تعدیل شده تا جایی که در سال ۱۹۵۸ م. یک دادگاه اسکاتلندی رأی داد که زنا فقط با تماس بدنی مصداق پیدا می‌کند و A.I.D زنا محسوب نمی‌شود. نمایندگان نهمین کنفرانس بین‌المللی حقوق جزا در سال ۱۹۶۴ م. در هلند اظهار داشتند: تلقیح مصنوعی چون متضمن مقاربت مرد و زن نیست رابطه نامشروع محسوب نمی‌گردد.

فقها در پاسخ به این سؤالات که تلقیح نطفه یا اسپرم بیگانه (غیر از زوج) در رحم زن شوهردار شرعاً مجاز است یا خیر؟ و کودکانی که در دستگاه مصنوعی یا دستگاه آزمایشگاهی به وجود آیند، از نظر شرعی چه رابطه‌ای با صاحبان نطفه و تخمک دارند (صاحب نطفه و صاحب تخمک زن و شوهر باشند یا نباشند)؟ نظرات متفاوتی بیان کرده‌اند که به ترتیب قائلین به جواز و حرمت لقاح مصنوعی با اسپرم اجنبی توضیح داده می‌شود:

قائلین به جواز لقاح مصنوعی با اسپرم اجنبی

آیت‌الله سیدعلی حسینی‌خامنه؛ فی‌نفسه اشکال ندارد؛ فرزند ملحق به مرد و زن صاحب آب است و نسبت به صاحب رحم احتیاط باید مراعات شود.

آیت‌الله حاج سیدمحمد شیرازی: با اجازه شوهر بی‌آنکه در ضمنش حرامی باشد جایز است. آیت‌الله‌العظمی حاج سیدصادق روحانی: زن شوهردار یا غیر شوهردار اگر اجنبیه باشند فرقی ندارند، در هر دو مورد به حسب ادله جایز است. آنچه بعضی خیال کرده‌اند که ادخال منی در رحم اجنبیه را روایات دلالت بر حرمت آن می‌کند اشتباه است. قرائنی در روایات است که دلالت دارد بر اینکه حرام آن است که این عمل به واسطه جماع باشد ولی به مقتضای اصله الاحتیاط در فروج نباید انجام داد. همچنین کودک، فرزند صاحب نطفه یعنی مرد می‌باشد و به زن ملحق نمی‌شود یعنی بچه‌ای است بی‌مادر (صمدی اهری، ۱۳۸۲).

قائلین به حرمت لقاح مصنوعی با اسپرم اجنبی

آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ‌محمدتقی بهجت: فی‌نفسه خلاف احتیاط است، حکم فرزند آنان دارند. آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ‌جواد تبریزی: چه تلقیح جایز و چه حرام باشد پدر فرزند، مرد صاحب نطفه و مادرش زنی است که او را به دنیا می‌آورد و بچه از طریق آنان با سایرین نسب پیدا می‌کند. آیت‌الله‌العظمی حاج سیدمحمدسعید حکیم: جایز نیست، اگر از زن و شوهر شرعی به‌وجود آیند، جایز است و کودکان به پدر و مادر ملحق می‌شوند و اما اگر از مرد و زن اجنبی به‌وجود آیند، بنابر احتیاط وجوبی احکام زنا بر آن مترتب می‌شود. آیت‌الله‌العظمی حاج سیدعلی سیستانی: جایز نیست. اگر زن و شوهر باشند مشکلی نیست. ولی اگر زن و شوهر نباشند پدر صاحب اسپرم است، نه شوهر زن و اما مادر اگر صاحب تخمک غیر از صاحب رحم باشد از نظر محرمیت صاحب تخمک محرم است. آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ‌محمدفاضل لنکرانی: جایز نیست، فرزند شرعی صاحب نطفه و تخمک می‌باشد ولو آنها زن و شوهر نباشند. آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ‌ناصر مکارم‌شیرازی: جایز نیست. هرگاه صاحبان نطفه و تخمک زن و شوهر باشند، فرزند به‌وجود آمده تمام احکام فرزندان طبیعی را دارد و اگر صاحبان نطفه و تخمک اجنبی باشند فرزند به‌وجود آمده به آنها محرم است ولی از آنها ارث نمی‌برد و آنها نیز از او ارث نمی‌برند. آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ‌حسینعلی منتظری: جایز نیست و مصداق افراغ منی در رحم اجنبیه است که در برخی اخبار وارده ذکر شده است. فرزندان صاحب نطفه و تخمک محسوب‌اند هر چند در رحم مصنوعی یا رحم اجنبیه رشد یافته باشند (همان منبع). آیت‌الله سیدمحمدحسن مرعشی‌شوشتری: تلقیح نطفه زوج در رحم زوجه، با رعایت موازین شرعی اشکالی ندارد و ارث می‌برد. اما تلقیح نطفه غیر زوج، به طور مشترک و یا انفرادی از باب لزوم احتیاط در فروج و اطلاق آیه شریفه «و الذین هم لفروجهم حافظون» حرام است و در صورت انفراد غیر، ارث نمی‌برد دون اشتراک غیر با پدر (مرعشی، ۱۳۷۱).

بررسی حقوقی

باتوجه به آنکه قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور به تصویب رسیده است، جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از طی تشریفات مندرج در آن، قابل انتقال به رحم زنانی است که پس از ازدواج و انجام معاینات پزشکی ناباروری آنها مسلم شده است. لیکن باید دید چنانچه مقرر باشد صرفاً از اسپرم مرد اجنبی استفاده شود، باتوجه به سکوت قانون‌گذار در این خصوص حکم چیست؟ صفار (۱۳۸۳) معتقد است به دلیل اینکه آیات و اخبار وارده که بر حفظ شرمگاه، اعم از نگاه، مقاربت، ریختن نطفه غیر و یا قرار دادن نطفه غیر در آن دلالت دارد، حرمت قابل استنباط است. چون حرمت مستنبط عام و فراگیر است، پس هر طریقی را چه آمیزش باشد یا تلقیح در بر می‌گیرد؛ در نتیجه راهی برای اجرای اصول برائت و اباحه باقی نمی‌ماند تا قائل به جواز شویم. لذا این روش ممنوع است و فقها نیز بر ممنوعیت آن نظر داده‌اند (صفار، ۱۳۸۳).

همان‌گونه که در بررسی آرای فقهی ملاحظه می‌شود، فقها آرای مختلفی را در این خصوص بیان داشته‌اند. آن دسته از موافقان که برای رأی خود تحلیلی ارائه نموده‌اند آن را از منظر آنکه فعل مورد نظر از مصادیق زنا نیست و عناوین محرم بر آن مترتب نیست در تشکیک حرمت یا جواز به مقتضای قاعده اصله الحل قائل به حلیت آن شده‌اند (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۰). «لیکن باید به این نکته توجه داشت که در صورت مجاز شدن اصل عمل، از دادن اسپرم و تخمک ناشناس به زن و شوهر عقیم طالب فرزند باید خودداری شود. دهنده نطفه و گیرنده آن باید مشخص باشند تا از اختلاط نسل و نسب جلوگیری شود» (مهرپور، ۱۳۷۶).

برخی از حقوق‌دانان معتقدند نسب طفل ناشی از A.I.D مشروع نیست. آنچه سبب انتساب طفل به پدر و مادر می‌شود رابطه زوجیت بین آنان یا اعتقاد به وجود چنین رابطه‌ای است. بنابراین در هر موردی که این عامل اصلی وجود نداشته باشد، خواه دلیل آبستنی زن نزدیکی نامشروع (زنا) باشد یا سایر تماس‌های بدنی (مانند تفخیز) یا تلقیح مصنوعی باید نسب را نامشروع دانست و برعکس در هر جا که رابطه زناشویی با شبهه محقق باشد، به هر وسیله‌ای که زن آبستن شود، نسب مشروع است (کاتوزیان، ۱۳۷۲). یکی دیگر از اساتید حقوق معتقد است: «ملاک در نفی نسب‌ها این است که طفل از ترکیب دو نطفه زن و مرد اجنبی پیدایش یابد» (شهیدی، ۱۳۷۸).

یکی دیگر از اساتید حقوق با استناد به آنکه در زنا نسب وجود داشته و ارث به دلیل خاص از احکام نسب خارج شده است، اثبات نسب را از حیث شرع، لغت، عرف و قانون قابل اثبات دانسته است (صفار، ۱۳۸۳).

به هر حال غالب حقوق‌دانان نسب قانونی را در طفل ناشی از A.I.D محقق دانسته‌اند. «اگر بر این عقیده باشیم که منظور از واژه مشروع از نظر زبان حقوقی چیزی است که قانون آن را منع نکرده باشد و به همین ترتیب واژه نامشروع را در حقوق خلاف قوانین جاری کشور معنا کنیم» (۴)، «از

نسب قانونی طفل می‌توان نسب مشروع وی را نتیجه گرفت و در نتیجه حکم به مشروع بودن طفل متولد از وضعیت A.I.D داد» (۵).

اگرچه برخی فقها مثل مرحوم محقق حتی ولدالزنا را دارای نسب می‌دانند (حلی، ؟) و دارای پدر و مادر قانونی؛ اصل این است که طفل متولد، ملحق به پدر و مادر طبیعی است مگر آنکه به صورت صریح موردی استثناء باشد. باتوجه به آنکه در ماده ۱۱۶۷ قانون مدنی زنا استثناء شده است و باتوجه به اصل تعمیم قدر متیقن و تفسیر مضیق نمی‌توان موارد A.I.D را در استثناء داخل نمود. پس باید گفت نسب طفل متولد از A.I.D قانونی است.

بنابر اقتضای قاعده فراش، چون فرزند در مدت زوجیت قانونی متولد شده و شوهر نیز نفی ولد نمی‌نماید، طفل منتسب به اوست.

۱. مهرپور، حسین (۱۳۷۶). نگرشی به وضعیت حقوقی و شرعی باروری مصنوعی، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۹ و ۲۰، ص ۱۶۴.

منابع

- امامی، اسدالله (۱۳۴۹). مطالعه تطبیقی نسب در حقوق ایران و فرانسه، چاپ اول.
- امامی، سید حسن (۱۳۴۳). حقوق مدنی، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلامیة.
- جعفرزاده، میرقاسم (۱۳۷۸). فصلنامه پزشکی باروری و ناباروری، سال اول، شماره ۱.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۶۳). ترمینولوژی حقوق، چاپ اول، تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- حلی، ابوالقاسم نجم‌الدین؛ شرایع الاسلام، بی‌جا. منشورات الاعلمی، جلد ۲، بی‌تا.
- خونی، سید ابوالقاسم. مستحدثات المسائل.
- رمضان زاده، فاطمه (۱۳۷۷). لوح فشرده نمایه، شماره ۷۹.
- شهیدی، مهدی (۱۳۷۸). مجموعه مقالات حقوقی، چاپ دوم، تهران: نشر حقوقدان.
- صانعی، یوسف (۱۳۷۸). استفتائات پزشکی، چاپ سوم، قم: انتشارات میثم تمار.
- صفار، محمد جواد (۱۳۸۳). قانون «نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور» در بوته نقد و تحلیل، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳۹.
- صفائی، سیدحسین؛ امامی، اسدالله (۱۳۷۶). حقوق خانواده، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صمدی اهری، محمد هاشم (۱۳۸۲). نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق ایران و اسلام، چاپ اول، تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۲). حقوق مدنی، چاپ سوم، تهران: شرکت انتشار.
- مرعی شوشتری، سیدمحمد حسن (۱۳۷۱). مجله رهنمون، نشریه مدرسه عالی شهید مطهری، شماره ۲، ۳.
- موسوی بجنوردی، سید محمد. روزنامه خراسان، مورخه ۱۳۸۰/۱۰/۲، شماره ۱۵۱۶۵.
- موسوی جمالی، سید علیرضا (۱۳۸۲). آثار حقوقی روش‌های متنوع تلقیح مصنوعی، گفتمان حقوقی، فصلنامه دانشگاه علوم اسلامی رضوی، سال اول، شماره اول.
- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۶۳). تحریر الوسیله، جلد ۲، قم: انتشارات جامعه مدرسین.

مهرپور، حسین (۱۳۷۶). نگرشی به وضعیت حقوقی و شرعی باروری مصنوعی، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۹، ۲۰۱۹.
نایب‌زاده، عباس (۱۳۸۰). بررسی حقوقی روش‌های نوین باروری مصنوعی، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی